

A PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG MART. 24-KI KÖZGYÜLÉSE.

Végre tehát szervezkedett s ezzel a megalakulás utolsó processeszán is keresztül esett a prot. irod. társaság. A mart. 24-ki közgyűlést, melyen e szervezkedés megtörtént, a prot. egyh. lapok általában örömmel üdvözölték. Részünkről sem kívánunk elmaradni az üdvözlettel. Mert mi nagyra becsülünk minden oly intézményt, mely a közművelődés s főleg a vallás-erkölcsi élet előmozdítására van hivatva, viselje az a Szt. István vagy Gusztáv Adolf, a Luther vagy Kálvin, a Socinus vagy Dávid Ferencz nevét. A név végre sem lényeges. A fődolog az, hogy ez is, az is csakugyan a közművelődésnek szolgáljon s hasznára, nem pedig kárára legyen az emberiségnek, mely hasonlóan az Isten minden alkotásához folytonos fejlődésre van hivatva. Nem kételkedünk benne, hogy a prot. irod. társaság e tekintetben nem fog, legalább nem akar utolsó tényező lenni.

De a midőn ezzel a társaság megalakulása iránti örömünknek mi is kifejezést adnánk, lehetetlen néhány megjegyzést nem tennünk, ha csak a történeti igazság kedvéért is, arra az eljárásra, melyet a mart. 24-ki közgyűlés velünk, illetve az unitáriusokkal szemben elkövetett. A diplomatiát ez eljárástól megtagadni teljességgel nem lehet. De hogy az evangéliumszerű s akár keresztényi, akár keresztényi lett volna, azt ugyan soha senkivel elhithetni nem fogja még a legnagyobb exegeta se.

Mindamellett, hogy a társaság megalakítása iránt megindult mozgalom, annak fejlődése, a kebelében támadt meghasonlás s az ebből kifejlett válság körülményesen ismerve van e folyóirat t. olvasói előtt is, fennebbi állításunk igazolására szükségesnek tartjuk azokat még egyszer röviden összegezni.

Még az 1887-dik év február havában a protestáns püspökök és főgondnokok együttesen egy felhívást bocsátottak ki egy magyar prot. irod. társaság megalakítására, közölvén ugyanakkor az alapszabály tervezetét is. A felhívás már kétségtelenné tette azt, hogy a tervezett társaságot a magyarországi három protestáns egyház tagjai egymással kezét fogva akarják létre hozni. Ez alapon indult meg a tagok gyűjtése. Természetesen unitáriusok is jelentkeztek. Nem is volt ez ellen jó ideig senkinek semmi kifogása.

A tagok száma szépen gyarapodott, az alap gyűlt, közeledett a megalakulás ideje. E testvéries és egyértelmű munkálkodás közben azonban egyszer csak megkondult a debreczeni vészharang, zugva,

bömbölve a világnak, hogy az unitáriusok nem lehetnek a társaság tagjai. Némelyek azt mondják, hogy e vészharang kötele Budapestre ért s onnan kezdték rángatni. Mi azt hisszük, hogy egy szálát itt közelebb hozzánk is meglehetett volna találni. Mindegy. Elég hogy a közönségben riadalom lön. Egy része átvette a jelt, a másik mosolygott vagy boszankodott a vak lármán. Megindult az egyházi lapokban a kérdés felett a vitatkozás, a kapacitálás, a tárgyilagos eszmecsere s a felekezeti elfogultsággal telt személyeskedés, a mint ezeket annak idejében mi is megismertetni igyekeztünk.

Ily előzmények mellett tartatott meg 1888. ápr. 16-án az alakuló közgyűlés. Kiváncsiak voltunk az eredményre. El voltunk rá készülve, hogy a debreczeniek vészkiáltására el kell pusztulnunk, hogy sem az égben, sem a földön nincs számunkra többé hely. S aligha már akkor csakugyan ki nem zárattunk volna a társaságból, ha maga Tisza Kálmán, a dunántúli egyházkerület főgondnoka, ki egyszersmind miniszterelnök is, föl nem emeli szavát s így nem szól: „A protestantizmus szelleme nem ismeri a kizárólagosságot.“ Erre aztán leereszkedtek a ránk már felemelt kezek; sőt ölelgetni is kezdetek többen. Még most is vissza csengnek füleinkbe egy felszólalónak az unitáriusok kizárását ellenző beszédéből a többek között eme szavai: „Önmagunk, hazánk, egyházunk czélzatai elleni bünt követnének el, ha önmagunk vetnének el a viszály magvát oda, a hol ha kikel, mérges gyümölcsöket terem, hol önmagunk bénítjuk meg saját erőnket. Fátyolt vetve a harcokra és küzdelmekre, melyek régen a két egyház között folytak, ne bolygassuk e régi zsinatok emlékét, ne nyissuk fel ma a XVI. század konfessioinak egyik-másik lapját és ne olvassuk egymásra a paragrafusokat, melyek nem csak az unitáriusok, hanem a lutheranosok ellen is szólnak. Ha e térre visszük a vitát, nemcsak, hogy az unitáriusokkal harcolunk meg, de magunk közt sem élünk békés napot.“ És így tovább. — És így többen. A mire aztán szavazásra került a dolog, a közgyűlés imponáló többsége elvetette az unitáriusok kizárását magába foglaló indítványt s a debreczeniek, mint vert had hagyták oda a küzdőtér. — Nem az unitáriusok, hanem a protestantizmus elve meg volt mentve . . .

De nem oda Buda! Ha nem hallgattok a mi vészkiáltásunkra, hát akkor felgyújtjuk a házat saját fejetek felett — gondolák a debreczeniek S csakugyan egy, 1888. dec. 2-ről kelt nyilatkozatban a kanóczot is megmutatták. Erre a többség is megrémült. Ezek a debreczeniek készek lesznek az unitáriusok miatt minket is megtagadni. A szervezkedő közgyűlés is már össze volt hiva dec. 18-ra. A zavar a tető pontra hágott. Nem kis mértékben nevelte ezt az is, hogy a debreczeniek nyilatkozatára az ágost. hitűek is fölemelték fejüket s dr. Masznyik Endre határozottan ellene mondott ama nyilatkozatnak, melyben ő „a szellem szabadságának vakmerő megsemmisítését s nemcsak az unitáriusok, hanem az ágost. hitűek felekezetének is a helvetika confessio betűbírósa alá helyezését látta;“ s a mire a „Prot. Közlöny“ szerkesztője érvek hiányában nem tudott

egyebet mondani, minthogy a dr. Masznyik nevével és liberalismusával gonyolódott. Ki segíti ki a társaságot e bajból? Ez lön most az egyetlen kérdés. Tanakodtak felette Budapesten. Ment az izenet Debreczenbe. Jött Kolozsvárra. Semmi kilátás a békességre. Ekkor az unitáriusok püspöke azt mondja: „ne legyen miattam és az enyimek miatt nektek romlástok. Ha nem szerettek is, én nem gyűlöllek.“ S bejelenti egy a szervezkedő közgyűléshez intézett levélben, hogy a prot. irod. társaságból kilép. Ezzel természetesen a kérdés megoldható lenne. De hátha valahogy a felemelt zászlót legalább összetörve még meg lehetne menteni. Erre időt kell nyerni. S a dec. 18-diki szervezkedő közgyűlés a nélkül, hogy akár a dr. Masznyik indítványáról, akár püspökünk leveléről hivatalosan tudomást vett volna, annál kevésbé tárgyalásukba ereszkedett volna, egyszerűen elnapolta magát. S hogy erre az elnapolásra alapított számítás nem volt czéltalan, azt a következés megmutatta. Az unitáriusok már tisztában voltak a helyzettel. Dr. Masznyik Endre: „a Prot. Irod. Társaság és Debreczen“ czim alatt még egy terjedelmesebb választ irt ugyan Balogh Ferencznek, a ki az ő indítványát megtámadta, a mire Balogh Ferencz szintén megkezdette a viszonzválaszolat. De ekkor eszébe jutott, hogy hátha dr. Masznyik Endre nem is egészen komolyan mondotta el Debreczenről, hogy csak magát tartja Magyarországon a tiszta és meghamisítatlan kalvinismus incarnatiójának, egyedül illetékes szószólójának és őrének; hogy — miképpen maga a kalvinismus, azonképpen Debreczen is csalatkozhatlan,“ (17. l.) hogy „a nagy kálvinista Róma — a mint gyakran nevezi Debreczent — semmi maradandóbb alkotásra nem képes, de a prot. Együletet meg tudta bukattani s most a lutheranusokkal közösen akarják megcsináltatni maguknak a Prot. Irod. Társaságot,“ (28. l.) hogy „a lutheránusok eddig egyebet se tettek, minthogy a kálvinisták szekere után kullogtak, legfennebb ha a saroglyába felvették“, (28. l.) hogy ő (Dr. Masznyik) nem az unitáriusokban, hanem a debreczeniekben ismeri fel az evangéliumi szabadság s így hát magának a protestantismusnak is ellenségeit“ (41. l.) hogy „kövesse meg magát Debreczen, mert történeti alapon ép oly kevéssé formálhat jogot a protestáns névhez, mint az unitáriusok, mely jog csakis a lutheri reformatio hiveit illeti meg“ (44. l.) hogy „még a debreczeniek mernek kérkedni a nyiltság, a szabad szó és egyenesség specifikus kálvinista erényeivel,“ (50. l.) hogy „elvi szempontból a róm. katholicismus álláspontja és azon álláspont között, melyet a debreczeni nyilatkozat elfoglal, semmi különbség“ (58. l.) hogy „a ki üdvözölni akar, forduljon a debreczeniek papiros pápájához, (helv. hitv.) mert különben elveszti a mozdithatatlan országot,“ (58. l.) hogy „Kálvin végelemzésben azt akarta létesíteni a prot. keresztyénségen belől, a mit létesített Mózes a zsidóságon belől: theokratikus egyház államot“ (84. l.) hogy „rideg s a keresztyénség szellemétől merőben idegen szellem az, mely a Kálvin institutioját áthatja“ (88. l.) hogy „Kálvin az ellenmondókat a máglya, börtön vagy száműzés által rázta le“ (91. l.) stb. Balogh Ferencz tehát abban hagyta ezekre megfelelni; mert a mint megjegyeztük,

eszébe jutott, hogy hát ha dr. Masznyik Endre mindezeket nem is komolyan mondotta; s ha majd Worsmban — akarók mondani Budapesten elébe teszik művét, lesz annyi esze, hogy azért nem záratja el magát Wartburgba, hanem így szól: itt állok, csináljatok irka-firkámmal a mit tetszik, csak engem ne bántsatok. Hát ha csak azt akarta elérni, hogy ne üljön többé a saroglyában. Ennek majd ki lehet a módját találni, ha egyszer Budapesten leszünk, a hol már a miénk a világ s körülünk forognak a nagy bolygók is, a melyek csak azért fordítottak volt nekünk hátat egy időre, hogy az alatt az ellenlábások szemét megkápráztassák fényükkel.

Es ezzel mi is Budapestre érkeztünk a márt. 24-ki közgyűlésre. Persze, hogy ez is csak olyan rethorikai figura, mint a Dr. Masznyik fennebb említett munkája. Nem kell szószerint venni, a mennyiben közülünk bizony senki sem jelent meg azon a közgyűlésen. Pedig még a vasuti kedvezményes igazolványokat is megkaptuk. Mi célja volt ennek a figyelemnek? Érteni egyáltalán nem lehet; miután a társaság végrehajtó bizottsága a közgyűlést megelőzőleg, márt. 3-án tartott gyűlésében már jegyzőkönyvileg a következőkben állapodott meg: „a) teljesen méltányolja Ferencz József unitárius püspöknek felolvasott levelében kifejezett indokait s a társaságból való kilépését tudomásul veszi; b) Balogh Ferencz és Kis Albert határozati javaslatát hasonlóképpen tudomásul veszi és a benyújtók kívánságához képest jegyzőkönyvbe vétetni határozza; c) a mi pedig a tiszántuli egyházkerület határozatát és az abban kifejezett aggodalmakat és óhajtást illeti, arra nézve a bizottság áthatva levén, e kérdésnek nagy elvi fontosságától s érezve a hazai protestantismus megszólásából eredhető veszélyeket, kimondja, hogy mivel az alapszabályok szövege, melyben az unitáriusokról szó sincs, ily aggodalmakra okot nem szolgáltat; mivel továbbá az unitárius püspök ur ezen aggodalmakra való tekintetből már tényleg kilépett, és nem kétlő, hogy példáját hitsorsosai közül többen követni fogják s csaknem bizonyosra veszi, hogy az unitáriusok miatt bátran beléphetnek a debreczeniek a társaságba és végre mivel a végrehajtó bizottság kiváló súlyt helyez a tiszántuli egyházkerület támogatására: ennél fogva ennek jegyzőkönyvileg kifejezett óhaját olyképpen fogja figyelembe venni, hogy a végleges szervezés alkalmával ugy a tisztikar, mint az igazgató választmány és a bizottságok választásánál a tiszántuli egyházkerület álláspontja tényleg érvényesüljön.“ Más szóval, hogy a tisztikar, az igazgató választmány és bizottságokba egy unitárius sem fog beválasztatni. E megállapodás után mondjuk, hogy lehetett azt még csak fel is tenni, hogy a márt. 24-ki közgyűlésben valamely unitárius tag részt veszen? Következőleg e közvetett meghívást se lehetett egyébként tekinteni, mint — kerülve az erősebb kifejezést, — olyan diplomatiái eljárásnak, a minőnek a közgyűlési eljárást is nevezni bátrak voltunk, s a mely a nélkül, hogy akár a debreczeniek nyilatkozata, akár a Dr. Masznyik Endre indítványa, sőt ezt még a végrehajtó bizottság se vette számba, akár az unitárius püspök levele felolvasatott, s érdemileg elintéztettek volna, egyszerűen meg-

választotta a tiszti kart, az igazgató választmányt; természetesen kihagyva azokból — az unitáriusokat. Valóban, ha a végrehajtó bizottság előzetes megállapodását se hozták volna nyilvánosságra, a mint ez, úgy látszik, tervezve is volt, ma álmélkodással tekinthetnénk a szervezkedő közgyűlésre, melyen a legnagyobb ellentétek minden szó nélkül egy szempillantás alatt kiegyenlítették.

Ismételten elismerjük, hogy a mart. 24-ki közgyűlés eljárása a legügyesebb diplomatai fogás volt, a minőt a társaságot csaknem két év óta nyugtalanító kérdéssel szemben kigondolni lehetett. De teljesen hiányzik belőle az őszinteség és nyíltság. Hiszen mi volt a meghasonlás oka: a kérdés? Hogy lehetnek-e az unitáriusok a prot. irod. társaság tagjai vagy nem? Meglett-e ez oldva? Meg; de úgy, hogy kiki tetszése szerint magyarázhatja: ha akarom fejér, ha akarom fekete. Mi meg vagyunk győződve, hogy ha azok, a kik ma is ragaszkodnak ahhoz a nagy többséggel proklamált elvhez, hogy a protestantismus szelleme nem ismeri a kizárolagosságot s ezek között a már megválasztott tisztikar tiszteletreméltó elnöke is megkérdezhetnének, hogy beléphetnek-e az unitáriusok a társaságba? minden habozás nélkül azt felelnék, hogy be. Hiszen, még püspökünk kilépési nyilatkozata se vétetett tudomásul hivatalosan a közgyűlés által. Főgondnokunk annak ma is tényleg tagja. Dr. Masznyik Endre pedig egész elragadtatással kiált fel az Evang. egyh. és isk. lapban, hogy a prot. irod. társaság alapszabályilag megállapított és szentesített álláspontja sértetlenül fenmaradt (l. 13. sz. „Ünnep“ czimű czikk.) S ebben igazuk is van; mert az unitáriusok kizárása a közgyűlésen szóba se jött. De ép úgy igazuk van a debreczenieknek is, a kik az ellenkező álláspontot foglalták el, ha azt mondják, hogy az ők elvük jutott diadalra, s az unitáriusok kizárattak a társaságból, — tehát a mi nincs kimondva szóval, el van érve tényleg. Mert a mart. 24-ki szervezkedő közgyűlés után csakugyan nem képzelünk oly önzéretes unitárius embert, a ki abba a társaságba még belépjen. Ézért mondom a közgyűlés eljárásáról azt, hogy nem volt őszinte és nem volt nyílt. Tehát nem volt evangéliumszerű se. Mert abban maga a nagy mester mondja, hogy nem lehet két urnak szolgálni. A közgyűlés pedig két urnak kívánt szolgálni: a liberalismusnak és az orthodoxiának egyszerre.

Nem terjeszkedtünk volna ennyire a szervezkedő közgyűlés ismertetésében, ha csak némi gyöngédséget tapasztaltunk volna az irod. társaság részéről az unitáriusok iránt, a kiknek köszönheti végre is, hogy nem kelle vagy nyíltan bevallania azt, hogy a velünk való szövetekezés csak olyan szemfényvesztés akart lenni, vagy ha e szándéka komoly volt, nem kelle miattunk saját édes testvéreivel meghasonolnia. De lehetetlen volt legalább ezeket el nem mondanunk, midőn a prot. egyh. lapok egy részében a közgyűlésről szóló tudósításokban valóságos káröröm sugárzik ki az unitáriusok vereisége miatt. Sőt a debreczeni prot. lap odáig megy, hogy az unitárius kérdést a jó Isten kedvező kegyelméből immár eltemetettnek (13. sz.) hirdeti. Nos, hát mi megveretve nem érezzük magunkat. Még a pof

se mindig azt bélyegzi meg, a ki kapja, hanem sokszor épen azt, a ki adja. S ha tényleg vereséget szenvedtünk volna is, örvendünk, hogy ezzel egy általunk is kezdettől fogva melegen felkarolt ügyet diadalra juttattunk. A mi pedig a debreczeni lap circum-dederuntját illeti, a miatt épenséggel nem esünk kétségbe. Hogy szeretne sirásónk lenni, azt elhisszük, de a jó Isten kedvező kegyelméből még teljesen jól érezzük magunkat. Hamarabb elreped a debreczeni nagy harang, minthogy az unitárius kérdést eltemethesse. S bár az unitarizmusnak hivatalos képviselői e szerint már nem lesznek az irodalmi társaságban, legkevésbé se kételkedünk abban, hogy nem egy kiadványában, nem egy szellemi termékében a saját magunk gondolkozásmódjára, vallásos meggyőződésére és hitelveire fogunk ismerni. Ezért legkisebb okunk sincs visszavonni a prot. irod. társaság megalakulásán már nyilvánított üdvözlötünket. Isten segedelme legyen a nemes ügyön. Ha odanyújtott kezünket nem tudták elfogadni, majd csak hasznát vesszük mi annak. Tetszett az Istennek, hogy nekünk is országot adjon. Ennek művelése most már kétszeres kötelességünk lesz. Nem fogjuk szem elől eltéveszteni, hogy a ki az eke szarvára teszi kezét, annak nem hátra, hanem előre kell néznie. Mi bizalommal nézünk a jövőbe. S bár mennyit gunyoljanak a jövő vallásával, nem mondunk le arról a reményről, hogy abban az egyedül való Isten fog megdicsőíttetni.

FIGYELŐ.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1889. márt.

(Egyházi választások a francia reformált egyházban. Tiltakozások a naturalista irodalmi irány ellen.)

Szerkesztő Ur!

Folyó évi február 10-én ment végbe az egyházi tanácsok megújítása a francia reformált egyházban. Egy régebbi levelemben megírtam volt a mi egyházi tanácsaink megújításának módját, mire, úgy hiszem, a folyóirat olvasói emlékezni fognak. A kik nem emlékeznének, azok számára megjegyzem, hogy a francia reformált egyházak tanácsaitak fele részben minden három évben megújítják, és hogy a választóknak legalább 30 éveseknek kell hogy legyenek, s ha házasságukat meg kell hogy a pappal áldatták legyen.

Ezelőtt néhány évvel a szabadelvűek és orthodoxok között elkeseredett harc folyt csaknem minden egyházban, hol a két párt közel egyenlő számban volt. Ma már a kedélyek nem oly izgatottak s kevés kivétellel csendben folytak le a választások. Úgy látszik, hogy most mind a két fél más eljárást követ, kevesebb zajjal, de hasznosan működik. Különben is sok egyházban az orthodoxok azt a tapasztalatot tették, hogy hiába próbálnák meg a szabadelvűek állásának megingatását. Lemondást tanusítanak, ha nem is valóban, de legalább látszólag. De ha az orthodoxok nem is ütnek oly nagy lármat, azért érzelmeik kevésbé változtak, a mint mindjárt látni fogjuk a párisi egyházakban lefolyt választásokból. Ők most is úgy gondolkoznak, hogy a szabadelvűeknek vagy alá kell magukat vetniök a zsinati határozatoknak, vagy elhagyni az egyházat, hol semmi jog sincs. S ha teljesen kezökbe ragadhatnák a hatalmat, egy perczig sem haboznának a felett, hogy üldözzék a szabadelvűeket, kik az orthodox hitvallást nem írják alá. A szabadelvűeknek tehát résen kell lenniök, ha állásaikat nem akarják elveszteni. A jelen évi választások a két párt helyzetén, Párison kívül, nem sokat változtattak. A szabadelvűek Dél-Franciaországban nyertek ugyan néhány helyet, de ez semmit sem változtat a helyzetén. De nem ez az eset Párisban. Itt a liberálisok, az Oratoire-i egyházközségben, az egyetlen helyen, hol hosszú idő óta mindig nagy többségük volt, legyőzettek. A három szabadelvű jelölt közül csak egy választatott meg. A többi egyházközségekben a szabadelvű kisebbség megtartotta addigi állását, Az Oratoire-ban történt veszteség sokakat, a kik erre nem is gon-